

**ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ РЕФОРМУВАННЯ В ОСВІТІ НА РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ**

У статті обґрунтовується низька ефективність реформ в освіті на основі аналізу деяких аспектів навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах та висувається проблема формування ціннісних орієнтацій навчальної діяльності учнів, зокрема старшокласників, в умовах модернізації освіти як важливої умови здобуття учнями якісної освіти, здатної забезпечити повну самореалізацію особистості та її готовність учитися впродовж життя.

Усе тече, все міняється – стверджує філософська мудрість. Та незмінним лишається нестримний потяг до знань. Ще Сократ свого часу відмітив, що немає нічого більш важливого, ніж освіта своя і своїх ближніх. Відтоді проминуло багато століть, але проблеми освіти не лише не втратили актуальності, а й стали пріоритетними для розвитку людства, оскільки за останні століття відбулися глобальні зміни в усьому суспільному житті. Особливо стрімко за останні десятиліття розвиваються дві найважливіші тенденції: перехід від індустріального до науково-інформаційного світу; тенденція глобалізації, яка означає, що конкурентність, суперництво країн, націй, держав набуває глобального, загальнопланетарного характеру. І залежно від конкурентноспроможності в майбутньому держави поділяться на три групи: ті, які будуть продукувати інноваційні технології; ті, які зможуть хоча б ефективно використовувати ці глобально розповсюджені технології; ті, які не зможуть бути ні першими, ні другими, і вони опиняться на узбіччі людського прогресу [1: 17].

Утвердженню науково-інформаційних технологій у виробництві та різноманітній людській життєдіяльності сприяє саме освіта, яка у XXI столітті постала перед низкою історичних викликів: необхідністю забезпечення багатофункціональності людини в умовах швидкозмінної інформації; потребою забезпечення оптимального балансу між локальним та глобальним, тобто, формуючи патріота своєї держави, необхідно одночасно сформувати громадянина людства, здатного взяти на себе частку відповідальності за його існування; необхідністю формування на загальносуспільному та індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, права на свою самотність як основу високого ступеня розвитку демократизму; необхідністю вироблення в людини здатності до свідомого і ефективного функціонування в умовах глобалізованого інформаційного суспільного простору; формуванням конструктивізму людини як основи життєвої позиції з утвердженням культури толерантності [2: 343-344].

Мета статті: проаналізувати причини гальмування процесу модернізації загальної середньої освіти в Україні та обґрунтувати доцільність глибокого вивчення проблеми ціннісних орієнтацій навчальної діяльності учнів.

До проблем реформовань в освіті спрямовували і спрямовують свої погляди В. Кремень, Є. Мендреш, Ш. Амонашвілі, В. Шаталов, М. Гузик, І. Підласий, Т. Гузик.

У час глобальних змін та переструктурування світу змінюється сутність і нашої держави, вона стає більш відкритою, їй, як ніколи, потрібні індивідуальності, особистості. У зв'язку з цим перед державою постало три надзавдання:

- 1) створення цілісної національної системи науки та освіти, що відповідала б потребам нації;
- 2) адаптація її до нових ринкових умов з урахуванням специфіки обох галузей;
- 3) інтеграція у світовий науковий та освітній простір [3: 131].

Національна доктрина розвитку освіти визначила освіту як основу розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запоруку майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентноспроможності держави на міжнародній арені.

Основним пріоритетом політики нашої держави визначена європейська інтеграція, підтвердженням чого є приєднання України до Болонського процесу. Європейський вибір розглядається як важливий реформостимулюючий фактор у всіх галузях народного господарства, в тому числі і освіти. Мета реформування – створення національної системи освіти на нових законодавчих і методологічних засадах, досягнення принципово нового рівня якості освіти. Якщо виходити з інтересів і пріоритетів самої особистості, то якісна освіта – це освіта, що відчутно присутня в людині і називається освіченістю; це освіта, до якої хочеться звертатися і надалі, після якої існує живе бажання продовжити навчатися, а не переступити через неї, як через тяжку повинність або закінчений формальний етап, необхідний для одержання професії. Але практика

свідчить, що деякі реформи впроваджуються повільно, а деякі просто не сприяють поліпшенню стану підготовки випускників шкіл до реального життя у світі, наданню їм якісної освіти. Пояснення цьому можна знайти, проаналізувавши деякі аспекти навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи.

1. Зміст шкільної освіти. Освіта й досі відчуває на собі наслідки колишньої заідеологізованості у викладенні змісту навчального матеріалу. Так само, як непросто в суспільстві в цілому здійснюється перехід до демократичних соціальних інститутів, непросто і повільно відбувається перетворення світоглядних і ціннісних орієнтацій у суспільній свідомості. За даними опитування керівників загальнонавчальних закладів, проведеного Міністерством освіти і науки України, даючи відповідь на запитання "Наскільки зміст шкільної освіти забезпечує формування в учнів життєвонеобхідних компетентностей?" більшість респондентів (а їх було всього 1582) дали оцінку "посередньо" [4: 13]. Це означає, що зміст сучасної загальної середньої освіти з точки зору його впливу на формування в учнів соціальних, полікультурних, комунікативних, інформаційних, саморозвиткових і самоосвітніх компетентностей посередньо сприяє усвідомленню школярами ціннісних орієнтацій навчальної діяльності.

2. Процес падіння престижу знань. Як свідчать соціологічні дослідження, тільки 16% старшокласників прагнуть до знань. Старшокласники не вбачають у навчальній діяльності ту, яка зорієнтована на забезпечення їхньої самодостатності, і ще більше самодостатності всієї нації. Але, як відомо, вакууму в природі не буває. Замість прагнення до самовдосконалення, розвитку в старшокласників виникають негативні тенденції, що спричиняють сплеск злочинності, нелюдську її жорстокість, моральну деградацію. Анонімне анкетування учнів Київщини показало, що 70% підлітків уживає алкоголь, 3% – наркотичні засоби, у 17% проявляється байдужість, жорстокість у 11%, 10% не вважають себе добрими і чуйними [3: 17], хоча всі переконані в тому, що навчитися всім моральним чеснотам, перемозі над собою можна тільки через діяльність. Для підлітків такою діяльністю є навчальна. Тому проблема формування ціннісних орієнтацій саме навчальної діяльності старшокласників є актуальною і потребує аналізу.

3. Перевага в школі старої авторитарної педагогіки. Як свідчить статистика, середній вік педагогічних кадрів становить 40-45 років, тобто це ті вчителі, які були учнями та студентами і які перші свої педагогічні кроки робили ще за часів Радянського Союзу, це вихованці і працівники тієї освітньої системи, що відповідала тоталітарній державі, педагогіка якої була інструментом утвердження верховенства державного апарату щодо становлення і розвитку особистості. Панування безликого "ми", що характеризувалося державною політикою, рано чи пізно, але повинно було призвести до падіння рівня і якості особистісного "я". Не може бути "розсипу талантів" там, де вся система освіти зорієнтована на вироблення слухняного і керованого індивіда [5: 50]. Такому вчителю складно прийняти нову парадигму освіти, спрямовану на розвиток і становлення творчої особистості.

Школі важко переорієнтуватися з "усередненої" особистості на особистість творчу. Звідси і несформованість ціннісних орієнтацій навчальної діяльності учнів. У вчителя не повинно виникати бажання всіх дітей "стригти під одну гребінку", треба, щоб він прагнув побачити в кожному учневі особистість, слабкі і сильні сторони характеру, міг сприяти формуванню ціннісних орієнтацій навчальної діяльності як надзвичайно дієвому засобу повернення учнів до напруженої навчальної праці.

4. Свідомість учителя. Необхідно змінити свідомість самого вчителя, бо неефективність нововведень полягає в неприйнятті їх реальними вчителями, більшість з яких за добре налаштованою роками традицією успішно видає старе дійсне за нове бажане. Цьому є приклад введення 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів, яка звелася до формального об'єднання старої 5-ти бальної системи з новою. Відсутність негативних балів в оцінюванні знань учнів призвела до різкого збільшення тих, хто взагалі відчувився від навчання в школі (якщо до введення 12-бальної системи кількість реально невстигаючих учнів шкіл України складала 9-10%, то тепер вона виросла до 25-30%, а в старших класах більшості сільських шкіл вона сягає 65-70%), тому що не були початково сформовані ціннісні орієнтації навчальної діяльності учнів загальноосвітніх закладів.

5. Цілісність особистості учня. Низька ефективність змін обумовлена ще й тим, що педагогічною технологією навчання залишається заучування і відтворення параграфів шкільних підручників, тобто навчання базується перш за все на пам'яті. Але особистість учня – це не сукупність волі, уваги, пам'яті, інтелекту. Вона цілісна, і цю цілісність визначають у ній її потреби, мотиви, установки, цінності, пріоритети, переконання. Саме тому потрібно сформулювати такі ціннісні пріоритети навчальної діяльності старшокласників загальноосвітніх закладів, за яких учень сам за "своїм хотінням" буде віддаватися процесу навчання і добровільно візьме на себе труднощі учіння, почне охоче присвоювати знання і самостійно організовувати свою навчальну діяльність.

6. Професійна підготовка вчителя. Неефективність реформ зумовлена також неадекватною сучасним вимогам професійною підготовкою самого вчителя, переважна більшість яких вважає своїм

завданням надати учневі якомога більше фактичних знань з галузі їхнього предмету викладання, і, в більшості випадків, унаслідок виконання об'ємних домашніх завдань, що призводить до перевантаження учнів та за умов несформованих ціннісних орієнтацій подальшого їх відчуження від навчальної діяльності. Учені і практики одностайні в тому, що знаннево-просвітительська парадигма освіти вже не ефективна. Мета освіти на сучасному етапі не в тому, щоб учень запам'ятав певну суму знань і відтворив її на іспитах, а в тому, щоб він усвідомив, яку цінність особисто для нього дані знання представляють, які компетентності йому забезпечує навчальна діяльність. А в силу того, що вимогою часу поставлено питання про формування компетентностей учнів, то загальноосвітні заклади мають впроваджувати компетентнісний підхід до організації навчально-виховного процесу на основі впровадження інноваційних технологій навчання, насамперед особистісно орієнтованого, диференційованого, розвивального навчання. Але до впровадження педагогічних інновацій, щоб вони не стали формальними, учень має бути готовим до такої навчальної діяльності, значущість якої він усвідомлює через її ціннісні орієнтації, котрі спрямовані на самореалізацію особистості учня зараз і в майбутньому. Запровадження компетентнісного підходу в європейську освіту стартувало ще в 1996 році в доповіді Міжнародної комісії ЮНЕСКО з освіти для XXI століття "Освіта. Прихований скарб". Тоді було сформульовано чотири принципи, на яких має базуватись освіта: навчитися жити разом, навчитися отримувати знання, навчитися працювати, навчитися жити, які, по суті, є глобальними компетентностями [6: 37]. У доповіді "Ключові компетентності для Європи" на симпозиумі, присвяченому проблемам середньої освіти, поняття компетентності визначалося ближче до "знаю, як", ніж "знаю, що". Для учня набагато цінніше "знаю, як", бо це його успіх, це його свобода особистості, це його можливість самовираження, ствердження себе повноправним громадянином держави.

На підставі міжнародних і національних досліджень учені Академії педагогічних наук України виокремили сім наскрізних для всіх рівнів шкільної освіти ключових компетентностей, а саме: навчальна, культурна, здоров'язберігаюча, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадська, підприємницька. Такий перелік компетентностей є вмотивованим, адже він співвідноситься з тими завданнями, які стоять перед вітчизняною системою освіти [6: 38]. Отже, ціннісними орієнтаціями навчальної діяльності мають стати компетентності, які дають можливість на основі знань вирішувати проблеми, що виникають у різних ситуаціях. Зрозуміло, що простою сумою знань і вмій "сформувати компетентну" людину не можна. Потрібно у зміст освіти й організацію навчальної діяльності інтегрувати способи і досвід людської діяльності, власний досвід.

Опитування українських школярів, проведене в рамках міжнародного дослідження TIMSS у 2006 році, показало наскільки відірваною від життя є навчальна діяльність учнів. То ж про які ціннісні орієнтації їх навчальної діяльності можна говорити? Результати відповіді на запитання "Як часто на уроках фізики, хімії, математики, біології, географії вивчене ви пов'язуєте з життям?" подані нижче у діаграмі (рис. 1).

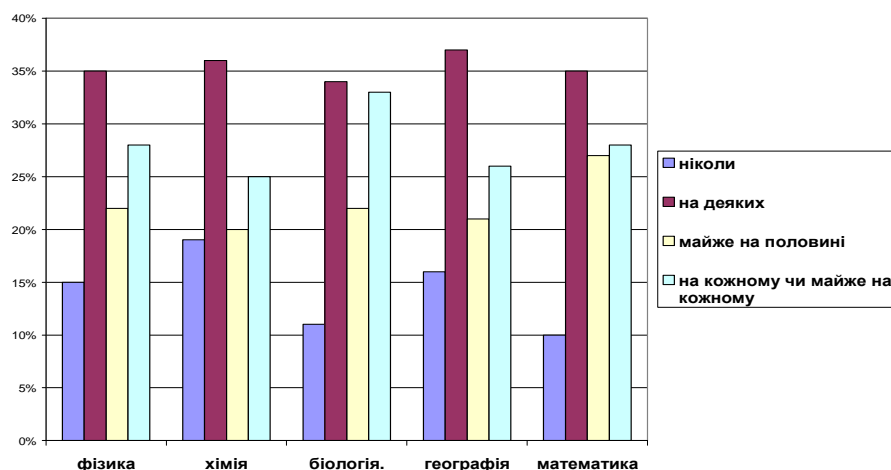

Рис. 1. Зв'язок вивченого на уроках з життям (за результатами опитування учнів)

Як показує діаграма, половина опитуваних учнів вважає, що на вказаних уроках вони ніколи або майже ніколи не пов'язують вивчене з життям.

7. Спрощене розуміння вчителями поняття "навчальної діяльності". Мало хто в ній вбачає активне ставлення дитини до дійсності, не говорячи про знання рис, притаманних діяльності. Тому і акценти в організації навчальної діяльності учнів спрямовані на слухняне сприйняття ними потоку навчальної інформації. Готовність працювати неможливо виховати чисто декларативними засобами: дитина має діяти і відчувати радість від усвідомлення корисності її діяльності для інших, відчувати

радість творення. Отже, щоб школа в процесі освітньої трансформації змогла виконати поставлені завдання, треба, щоб вона з вербальної перетворилася на школу праці й самодіяльної творчості учнів. Бо саме навчальна діяльність відкриває широкі шляхи адекватного оволодіння процесами життя, орієнтує на загальнолюдські цінності. І в цьому проявляються її ціннісні орієнтації.

8. Педагогічна безграмотність більшості батьків, частина яких живе за подвійними стандартами. Життя дитини, яка поки що не встигла нічого зробити в суспільстві й досягнути, а лише потребує постійної уваги та турботи, є величезною цінністю і для батьків, і для суспільства. Але є батьки, котрі надмірно опікають своїх дітей, а є й такі, котрі байдуже до них ставляться. І зовсім мало тих, які співпрацюють по-справжньому з педагогічними колективами, які розуміють, що тільки навчальна діяльність може забезпечити їхнім дітям можливість самореалізації, тобто усвідомлюють ціннісні орієнтації навчальної діяльності дітей і сприяють їх формуванню.

Усе це знайшло своє підтвердження в результатах діагностування ціннісних орієнтацій учнів шкіл, проведеному у 200 загальноосвітніх навчальних закладах різних регіонів України на основі програми "Психолого-педагогічне проектування особистісного розвитку учнів" (автор – кандидат психологічних наук В.О. Киричук), за яким було встановлено низький рівень сформованості ціннісних пріоритетів навчальної діяльності старшокласників загальноосвітніх закладів. Проте саме ціннісні пріоритети навчальної діяльності покликані забезпечити необхідну якість освіти та подальший саморозвиток і самоосвіту особистості, необхідних для професійної діяльності в умовах швидких невинних перетворень технологічного світу.

Саме тому і необхідні глибокі зрушення в самій сутності педагогічного процесу, його переорієнтації на пріоритетний розвиток особистості, яка усвідомлено ставиться до своєї навчальної діяльності, котра несе в собі значущі як для неї, так і для людства в цілому, цінності. Нині суспільство потребує особистість, здатну адаптуватися до будь-яких змін, творчо переосмислювати інформацію і впливати на розвиток оточуючого світу. Цього можна досягнути, змінивши ставлення учнів до навчальної діяльності як джерела суспільних цінностей, сформувавши в такий спосіб ціннісні орієнтації.

Модернізація освіти має проводитися в парадигмі забезпечення її цілісності, системності, наближеності до життя, соціальної практики. Тому на етапі модернізації освіти постає проблема формування ціннісних орієнтацій навчальної діяльності старшокласників загальноосвітніх шкіл, оскільки учнів потрібно вмело підвести до усвідомлення того, що саме в процесі навчальної діяльності вони одержують повну можливість пізнавати світ, пізнавати інших людей, розпізнавати себе, свою поведінку, свої психологічні стани, а також емоційно-символічний світ людської культури, суперечливу динаміку спілкування, набувати життєвонеобхідних компетентностей. Бо, навчившись розпізнавати світ, людські стосунки, своє місце і роль у них як особистості – суб'єкта власної життєдіяльності, учень навчиться ідентифікувати себе з собою, зважувати свої можливості залежно від своїх здібностей, а це важливий шлях до реалізації творчих задумів, досягнення успіхів у житті. Учень має вбачати ціннісні орієнтації своєї навчальної діяльності у таких аспектах: засвоєння наукових знань, суспільного досвіду, культури, розвитку здібностей, набуття загальнонавчальних умінь та навичок; формування інтелекту, почуттів і волі, становлення гармонійної особистості; виховання толерантності, формування уміння співпрацювати в поєднанні із взаємоповагою до інших; забезпечення можливості здійснити правильний професійний вибір, розвитку працьовитості як принципу й способу самореалізації; формування любові до життя у найбільш широкому розумінні слова; утвердження прагнення до здорового способу життя; формування самодостатньої особистості, активного громадянина своєї держави і громадянина усього людства.

Таким чином, очевидним є актуальність дослідження проблеми ціннісних орієнтацій навчальної діяльності учнів, зокрема старшокласників, у вітчизняній педагогічній теорії та практиці кінця ХХ – початку ХХІ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навч. книга. – Кн. 1: Пріоритет інтелекту, 2004. – 638 с.
2. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навч. книга. – Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. – 2004. – 672 с.
3. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навч. книга. – Кн. 3: Модернізація освіти, 2004. – 943 с.
4. Модернізація освіти в Україні: результати всеукраїнського опитування Міністерства освіти і науки України. – К., 2004. – 32 с.
5. Неженцев Ю.І. "Державна культура" і педагогіка особистості // Радянська школа. – 1991. – № 1. – С. 46-51.

6. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості / За заг. ред. С. Ніколаєнка, В. Тесленка. – К.: Педагогічна преса, 2007. – 176 с.
7. Гузик Т. Реальні кроки до кардинальної реформи шкільної освіти // Відкритий урок. Плянди. – 2007. – № 1. – С. 53-56.
8. Деятельность: теории, методология, проблемы. – М.: Политиздат, 1990. – 368 с.
9. Мендреш Є. Якісна освіта: як ми її розуміємо // Відкритий урок. Плянди. – 2007. – № 1. – С. 15-17.

Матеріал надійшов до редакції 04.02. 2008 р.

Слінчук В.И. Влияние процессов реформирования в образовании на развитие ценностных ориентаций учебной деятельности учеников общеобразовательных учреждений.

В статье обоснованы проблемы реформирования в образовании на основании анализа некоторых аспектов учебно-воспитательного процесса в общеобразовательных учреждениях и выдвинута проблема формирования ценностных ориентаций учебной деятельности учеников, особенно старшеклассников, в условиях модернизации образования как важного условия приобретения учениками качественного образования, обеспечивающего полную самореализацию личности и её готовность учиться на протяжении жизни.

Slinhuk V.I. The Influence of Education Reformation Processes on the Development of Valuable Orientations of the Pupils' Educational Activity in the Comprehensive Educational Establishments.

In the article the education reformation problems on the basis of some aspects of the educational process in the comprehensive educational establishments analysis are grounded and the problem of valuable orientation formation in pupils' educational activity, specifically senior pupils, in the terms of educational modernization as an important condition of receiving the high-quality education able to provide personal complete self realization and willingness to study during the whole life is presented.